

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интеллектуал-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 4
(18124)

2012 чылдың
январь 19,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

Чазак Даргазының ажил-албаны

КАА-ХЕМДЕ БАЙДАЛДЫ ӨӨРЕНИП КӨРГЕН

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол Тывага чер шимчээшкининин төвү болуп турар Каа-Хем кожуунга чедип, ооң чурттакчылары-биле ужуражып, албан черлеринге болгаш организацияларга чедип, бөгүнгү байдалды сонуургап, эргежок чугула хемчеглерни алган.

Январь 16-да Сарыг-Сеп уурга болган хамаатыларның ыыжына өске бүгү айтырыглар-иле чергелештир чер шимчээшки-инин болган үелеринде — декабрь 17-ден январь 4-ке чедир ботта-ының объектилеринге ажилдап урган одакчыларны болгаш инженерлерни шаңнаарының ду-айында инженер ажилдакчылар-ың бирээзи Чазак Даргазы Шол-бан Кара-оолга болгаш кожуун ча-ыргазының удуртукчузу Алек-андр Шелехова санал кириген. Ол санал чыылганнарның каткызын олдуурза-даа, инженер ону тоо-айн, «Каа-Хем — чер шимчээшки-инин төвүнде турар чер-дир, Москвага камгалаттынар акшаның ай кезин бистиң кожуун алыр курлуг» — деп улаштыр санал-аарга, ону чаңгыс чер-чурт-тгалары адыш часкаашкыны-биле эткээр.

Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол инженерниң саналын чөптүг-еп хүлээп алган. «Силерниң эрес-идим болганыңарга чигзиниң чок,

эр хейлер силер! Каа-Хем кожуун-ну онза кичээнгейге алган бис, деткимчени силерге кымны-даа мурнай көргүзөр» — деп, ол чугаа-лаан. Ужуражылгага кирип келген республиканың өөредилге болгаш эртем сайыды Органа Нат-сакка районнуң өөредилге эрге-лелиниң котельнаяларны үзүк-сок-саал чок ажилдаарын хандырган специалистерни болгаш ажилчы-нарны шаңнаарын дааскан.

Чер шимчээшкининден кога-ралга таварышкан хуу бажыңнар-ның одалга системазын септээрин акшаландырарының эргежок чу-гулазынга ол доктаагаш, Тыва Рес-публиканың Чазаның курлавыр фондузундан акша-хөреңгини тускайлаарын ол айыткан. Хуу бажыңнарга печка септелгезин чорудуп тура, өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагы-рын эргежок чугула деп айыткаш, чогуур доктаалды белеткээрин ХК болгаш ОБ агентилелиниң дирек-тору Николай Монгушка, бедик мергежилдиг печниктерни тыварын

Сарыг-Сеп. Ш.В. Кара-оолдун хүлээп алыышкынының үезинде.

Владимир САВИНЬИХТЫҢ тырттырган чуруктары.

Каа-Хем кожуун чаыргазының даргазы Александр Шелехова дааскан.

Каа-Хем кожуунга ажилчы-аан-чорукту кылып чораан үезинде Шолбан Кара-оол хуу айтырыг тургузуп келген хамаатыларны база хүлээп алган. Бир дугаарында келгеннерниң бирээзи, көдээ чер-де орус хүрээниң ламазы Влади-мир Скороходов чер шимчээшки-нинин үезинде хүрээниң оран-савазында тиглер тыптып келгенин чугаалааш, ону бадыйткаан фото-чуруктары көргүскен. Ону септээр-инге 200 муң рубль херек дээрзин ол айыткан. Православ чүдүкчү-лерге орус хүрээниң ролу улуг дээрзин Чазак Даргазы демдег-лээш, Чазактың курлавыр фонду-зундан ол акшаны тускайлаарын дыңнаткан.

Чурттап орган бажыңын сеп-тээринге дуза дилеп келген Любовь Миковага дузаны чедирерин

Шолбан Кара-оол база аазаан, төп клиника эмнелгезиниң септелгезин-ге акша тускайлаарын Светлана Шавыраа, школа септелгезинге дузалажырын башкы Татьяна Му-рыгина дилээн. Ол дилеглер ки-чээнгейге алдынган. Сарыг-Септиң №1 школазын 2012 чылда капитал септелге чорудар объектилерниң даңзызынче кириген.

Берге үелерде быжыг туруштуг болгаш коргуп-сүртээшкин чок чо-руун көргүскен кожууннуң чурт-такчыларына өөрүп четтиргенин Шолбан Кара-оол илереткен бол-гаш бойдустун ам-даа үргүлчүлөп турар байдалдарында база ынчаар быжыг тура-сорукуг болурун күзээн. Декабрь 27-де болган чер шимчээшкининин күжү чоорту суларап бар чыдар деп эртем-деннер санап турар дээрзин ол чыылганнарга таныштырган.

Республиканың Чазак чер шим-чээшкининин уржуктарын чайла-

дыр талазы-биле кандыг хемчег-лер ап турарын Тываның Баштыңы таныштырган. Хамыктың мурнунда документи-биле ажил болур. Федералдыг акша-хөреңгини че-дирешкиниң камгалап алыры-биле оларны шынарлыг болгаш хуусаа-зында долдуурар херек. Чазактың ажилчын бөлүү ону боттандырап дээш дүн-хүн чок ажилдап турар. Ол документи-биле аразында Каа-Хем районнуң объекти-биле база кирип турар.

Республиканың ажил-амыды-ралының айтырыгларын чоокку үеде Москвага шийтирлеп кирер деп турарын Шолбан Кара-оол чыылганнарга дыңнаткан. Кызыл хоорайда көвүрүгнү септээр, бус-тур четкен бажыңнардан чуртта-кчыларны көжүрери... дээш, өске-даа хөй-ле айтырыглар тургус-тунган дээрзин ол чугаалаан.

Чер шимчээшкининин бир барымдаазы.

ТОДАРГАЙ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРЖЕ КИРЕР

Эң беримчелиг ажилдаарын Тываның Чазаның кежигүннеринге болгаш муниципалдыг эрге-чагыргаларга Шолбан Кара-оол сүмелээн.

Январь 16-да болган аппарат үлел хуралында Тываның Шолбан Кара-оол кан-г-даа албан-дужаал ээлээн ки-нин кол сорулгазы дүрген итпирлерни хүлээп алыры-гаш чурттакчы чоннуң байда-к-экижидеринче, хамаатыларның ырыгларын шийтирлээринче анган даалгаларны күүседир-рин утпас ужурулуг деп

сагындырган. Ынчангаш тодаргай ажил-херектерни саазын ажилы-биле, амгы үеде бюрократчы чо-рук чайлаш чок-даа болза, солувас херек. Албан-дужаал ээлээн кижиниң ажилының көрүнчүү — ооң күүсекчи сагылга-чуруму. Кан-дыг-даа ведомствонуң ажилдакчы бүрүзү бодунуң хүлээлгезин ыяк билир ужурулуг.

Регламентини шыңгыы сагы-

рының, бар аргаларны болгаш ак-ша-хөреңгини санап тургаш, бар турган күштерни шын хуваарының эргежок чугулазын Чазак Даргазы яамыларның удуртукчуларынга сүмелээн. Чогумчалыг ажилдың бир хевири — документи-биле ажилды кылып билири: оларны чогуур үезинде белеткеп база дугуржулгалар эрттирип шыдаары, ону күүседир болгаш күүсеткени-ниң дугайында отчетту кириери деп сагындырган. Республиканың тө-вүнде-даа, чер-черлерде-даа удур-тукчу ажилдакчыларны боттары-

ның хүлээлгелерин кажан-даа ут-пазынче кыйгырган. Ылаңгыя чер шимчээшкини болуп турар бо бер-ге үеде ол онза-чугула болуп ту-рар.

Чер шимчээшкининин уржукта-рын санаар ажилды чоокку үеде доозарын Чазак Даргазы айтыр-ган. Федералдыг деңнелге шийтир-лээр айтырыгларның аразында оруктарны чаартып кылыры, Ени-сей хемни кежир туткан көвүрүгнү септээр, чылыдылга болгаш элек-три четкилерин солууру, бустур четкен бажыңнардан чурттакчы-

ларны көжүрери...

Бо бүгү ажилдарга үш мил-лиард хире рубль херек. Ол акша-ны аптарының аргазы бар. Чүге дээрге Россияның Чазаның Дар-газы Владимир Путин, бистиң чаң-гыс чер-чурттуувус Сергей Шойгу болгаш регионнар сайзыралының сайыды Виктор Басаргин бистиң республиканы билип, деткип турар деп, Шолбан Кара-оол демдег-лээн.

ТР-ниң албан-езуунуң сайты-зындан.

"ШЫННЫН" номтазында

САГЫШ-СЕТКИЛ — ДУВҮРЕЛДЕ

Төөгүдөн тура тыва чон агаар-бойдузунга хумагалыг, аңаа чүдүп тейлээр, оон байлакшылын кайы хамаанчок хоратпас, төтөглевес турган. Тыва кижинин бажын безин оот-сигеннин дазылын тура баспас дээш өрү көрүндүр даарап кедер чораан. Амгы үеде төрөөн черивистиң девискээрин ында-мында казып, чазылдырып, ыяш-дажын кезип, ол-бо черлерден келген кижилер боттарынын туразында чаңнап турары аажок хомуданчыг.

Оон уржуундан оран-таңдывыс килеңнеп «хорадааны» чер шимчээшкенинче шилчээни магатчок. Декабрь 27-ниң коргунчуг дүнезинде чер шимчээшкени эгелей бээр, улуг, бичи кижилер кыштын соогунда чанагаш чыгыш даштыгаар үнө халчып, чаглак чок ажык дээр адаанга туруп алгаш, ажы-төлүсүс көрбөзүндө ыглажып-даа турдуус. Ай безин четпезин ол-шара ояларын туткан иелерни көөргө, кээргенчиг, кижинин баары ажып-саргып келир чорду. Чыда өлүр чылан эвес, от ужуруп алгаш, дарга-бошка, ыяш-соок ылгашпайн, болүглөжип хонган бис.

Оон бээр элээн үе эрте берген. Оран-делегей, ие-черивис хире-хире болгаш силгивааан. Бойдузун болуушкунун баш

удур билир эвес, ынчалза-даа улус үргүлчү ханы коргуушкунда деп болур, аш-чем-даа боостааже ашпас, атпайнып, сырба-найнып-ла олурар алардывыс. Амдыгаа дээр бөдүүн чонче бистерже үстүкү черлерден кандыг-даа сонуургал чок. Кижилерин дүвүрөөн сагыш-сеткилин оожургадыр суртаал ажылы-даа чоруттунмаан. Ажы-төлүсүсүн өөренип барып турар школазынга хыналда болгаш хайгаарал ажылдары-даа болбаан.

Бүрөн-Хем сумузу биле Кызыл хоорайны аразы чүглө 45 километр, ол хирезинде Тыванын иштинде чүү болуп турарын дамчыдып турар «Россия 1» каналы безин ажилдавайн турар. Чоокта чаа соталыг харылзаа кириген соонда, мобильдиг телефоннар дамчыштыр дөргүл-торелдеривистен байдалды билип ап, сагыш-сеткиливис оожургадып алыр-дыр бис.

Каа-Хем кожуунун чурттакчылары чеге дээр коргуп, октаттыган хос тудуг черлери дег, сагыш-сеткиливис хоозурай берген олурар бис? Тыва Республикада ОБЯ-нын салбырлары кайда ажилдап турары? Бисче ээ көрүнүп, дузадан көргүзүп көрүңер!

Лариса БИЛИКТИ.

Бүрөн-Хем суур.

ДУВҮРЭЭЗИННИГ ДҮН

Чаа чыл мурнунда декабрь 27-ниң дүнезинде болган чер шимчээшкени Кызылдың хоочуннар база инвалидтер бажынын оюп эртпез.

Ол кежээ ийги капка телевизорга кино көргөш, удуур дээш орунумга чыдып алганымда, коргунчуг шимчээш-дааш келген соонда орунум сириңейип, сактырымга, интернат хем талазынче ийлени берген дег болган. «Өршээ, Бурган!» деп холдарым тейлей туткаш, идик-хевим кедипкештин, үнө халыдым. Хөөкүй аскак-дүскек, коляскаларда инвалид кырганнар шупту адаанда бөк-перлежи берген бис. Бойдузун халавы — чер шимчээшкени болган-дыр деп угаап билип, аал-оранда ажы-төлүсүсө сагышсырап, дүвүрөп эгеледивис. Ыңай-бээр телефоннаар дээрже харылзаа ол үзүлгөн. Сагыш-сеткилге чүү кирбээн дээрл, чүглө оран-делегейге чалбарып, тейлеп турдуус.

Удатпаанда интернаттын директору Алдын Анай-оолович Монгуш чедип келирге, корткан, девидээн кырганнар биске улуг өөрүшкү болду. «Кырганнарым, кортпаңар! Бурган авыралында ажырбайн баар бис!», «Долгандыр эжиктерни шуптузун ажы-дыңар, коляскада болгаш боттары башкарып албас кижилерни бир дугаар үндүрүңер,

чүгээр кылаштаптар кижилер бо чоокшулап алыңар! Серемчиде чок, чоорганнар база матрацтарны леткээр» деп ажылчыннарга айтынарны ол берген.

Каш-ла минута иштинде интершупту ажылчыннары чыгып, кыргы дузалажып эгелээн. Кудумчуда ул бустар база белең. Айыыл-халап, бөк кижинин шын арны көстү бээр болгай. Ынчан Алдын Анай-оолович шимченгирин, ужурулуун, организмагададывыс. Өг-бүлелиг, ажы-аньяк кижидир, ол хирезинде аарыг бертик-межел кырганнары бисте сагыш човап, чанывыска дүннү эр берге шактарда бисти оожургадып, бүгү чүүлдерни чогуур аайы-биле бөйжыг туруштуг даргавыска өөрүгенивисти илередип тур бис. Оон дуартык чугаа кылып, чүве хөөктүрүңерни дылын ызырып алырын сүмөл мен.

Директорувуска үнүп келген Улуда аас-кежикти, кадыкшылды, ажыл-чедийшкенин күзөп, ону «Эр хей Анай-оолович!» деп мактадывыс.

Эрензен ТЕЖИ

ЧАГААЛАРНЫ ЧАЗЫП НОМЧААШ...

Бистиң «Шын» солунун редакциязынга чагааларның хөйү-биле кээп турары өөрүнчүг. Ол чонун хөй-ниити херээнге идепкейжизин, амыдыралдың чугула айтырыгларынга сагыш човангырын, бистиң солунувус-биле сырый харылзаалыг көргүзүп турар. Ынчалза-даа чагааларның ниити саны хөйүн, хемчээл талазы-биле улуг болганындан доозазы парлалгаже үнмейн баар. Ынчангаш культура килдизинге келген чагааларның кол уткашынарын, үзел-бодалдарын, допчулай аарак, чырыдып көрээлиңер.

Бир-ле дугаарында хоочун башкы Мария Натсактын Нарын ортумак-школазының үндезилетинип тургустунганындан бээр 70 чыл болган оюн таварыштыр бижээн чагаазы-биле таныжарлар. Чагаада авторунуң ук-школага 1962 чылда ажилдап чедер бергенин, ол үенин школачыларының өөредилгеге кызымаан, малчылар ажы-төлүнүн интернатка канчаар чурттап турганын, оларга бараан болуп ажилдап чораан школаның ынчангы директору Сынай Седипович Артаевтин, оон өөредилге талазы-биле дузалакчызы Көк-оол Конгурович Натсактын, класстан дашкаар ажылдарны чорудуп турган Иргит Араптанович Мижидолдун, башкыларның, повар Эрикситмаа угбайнын, ажыл-агый эргелекчизи Дүгөржап Кыргыстың болгаш ниитизи-биле суурнуң чонунуң ол үеде ажил-ижин, амыдыралын сактып бижээн. Чагаа чедээ утка-шынарлыг болза, оон редакцияга юбилей хуннеринден озалдап келгени хараданчыг. Ол ышкаш Эрзин школазындан Чажытмаа Сагдаа школаның амгы үезин, чедишкенин бижээн: «2010-2011 өөредилге чылында Адлер хоорайга болуп эрткен бүгү-россияның школаларының аразынга мөөрейге директору Рима Маадыровна Нурзат, математика башкызы Таисия Баадыровна Баянованы ачызында «Россияның школы — 2011» деп атты чаалап алган... Чагаада Эрзин школазынга үр чылдарда ажилдап чораан башкыларны хундуктел-биле адап турар.

Башкы кижинин ажыл-ижин алгап-мактаан чагаалар база хой. Оларның аразындан хой чылдарда бижип чоруур бижикчиг Нина Эртинениң Чаа-Хөл кожуунда Булуң-Терек школазында ажилыг бердинген башкыларның бирээзи Светлана Эрес-ооловна Ховалыгның

дугайында чагаазын хамаарыштырып болур. Автор чагаазының маадырының бир дугаар школага ажилдап келгенинден эгелээш, амгы үеде чогаадкыч ажыл-ижинин кол-кол углангышкынарын, үре-түннелдерин чоругаарал-биле бижип турар.

Аянмаа Ховалыгның чагаазында Сүт-Хөл кожуунун Ак-Даш ортумак-школазында эге класстар башкызы Лориса Аккысовна Ондарның даанган ажылыг кызымак, арга-дуржулга-лыгын, өөреникчилерден негелделин, чонун ажы-төлүгө берип чоруур эртем-билиин үнелеп, аңаа өөрүп четтиргенин башкының өөреникчилеринин ада-иелеринин мурнундан илереткен. А Кызыл-Даг школазының директорунун өөредилге талазы-биле орадакчызы Ольга Болатооловна Күжүгет доозукчуларының башкы мергежилин чедип алгаш, төрөөн школазынга ажилдап кээп турарын, оларның өөредилге талазы-биле чидиг айтырыгларын бирээзи — анык башкыларны чурттаар оран-сава-биле хандыраарының чугулазын демдеглээн.

ТР-ниң алдарлыг башкызы, куш-ажылдың хоочуну Ким-оол Сарыг-Донгактын «Шуйда санаторлук школа-интернатче көрүнүр үе келген» деп кыйгырыг-биле эгелээн чүүлүнде 1961 чылда школа ажыдарының дугайында доктаалды хүлээп алганы, оон оран-савазын тутканы, аңаа хөй чылдарда ажилдап чорааннарның, школага өөренип чораан алдарлыг кижилеринин ат-сывы кирген. Автор школаның амгы үеде байдалын дараазында одуруглар-биле илереткен: «...таваандан эгелеп тутчуп, сайзыралыгга киришкен школаның 50

харлаан юбилейинде көргөш, караам чажы тектүп, ыглаксаам келир болду. Оон үрелип, тонатына бергени хомуданчыг. Шуйнун кызыл дыттарындан Куду-рукпайның туттуруп кааны чараш школазының чүглө ора-сомазы аркан, ону бузуп, одап каалкан болду. Камныг эдилээн болза, ол ам-даа 100 чылды шыдаар турган. 150 өөреникчи чурттап турган интернаттын, столовая турган бажының соңгаларын, эжиктерин манзалар-биле дуглай хал каан, а шалаларын туруп алпарган. Ол бажыңнары дарый септээш, ажыг-лалче кирибес болза, тонаттынып чиде бээр деп барган-дыр». Чагаа биче комплектиг школаларны хаап болбас, чүге дизе тус черин чурттакчы чону ажыл чок артар деп бодал база ук тудуларга туризм баазалары азы кырганнар интернады ажытса кандыгыл дээн саналдар-биле доозулган.

Чаа-Хөл суурдан Олчатмаа Ховалыгның 40 чыл бурунгаар Эрги-Барлык школазынга өөренип турган үелеринден чылыг сактырышкыннарлыг чагаазында эң-не чоок эдержип чораан эжи Наташа Кара-Салдың дугайында, оон чырык черден эрте чоруй барганын хомудал-биле бижээн. Хомудалдың сөстери дараазында «РФ-тин Улус өөредилгезинин тергенин», «Куш-ажылдың хоочуну», «РФ-тин 2009 чылда тергенин башкызы» хундүлүг аттарның эдилекчизи Галина Кууларның Интернетке, «Риск» солунга үнгөн Өвүр кожуунун Хандагайты ортумак-школазынга хамаарышкан чүүлду буруу шапкан чагаазында база бар. Башкы ажилдап чоруур школазының дугайында шын эвес чүүлдер бижээн статьяга таарзын-маанын чугаалап турар.

Дараазында Бараат Делег-оолдун декабрь 8-ге Бай-Тал ортумак-школазынга литературлук чечен чогаал музейинин ажыдышкынының канчаар эрткен чырыткан чагаазын каксы көрээлиңер. Ында бижип турары-биле музейде тус черге төртүтүнген чогаалчыларның чуруктарын, допчу намдарларын бижээн самбыралар астынган, хөй-ниити организациялары музейге деткимче акша-хөреңгини, белектерни берип, хөгжүлдени күзээн.

Солунувустун база бир идепкейлиг бижикчизи Чаа-Хөл суурдан хоочун башкы Зоя Маадының

чагаазын кысказы-биле кирип көрээли: «Чоокта чаа «Адалар шуулганы» болуп эрткен болгай. Ол дээрже эгелээшкени-дир. Ол шуулганга киришкен, көргөн улус ада кижини кандыг болур ужурулугул деп чүүлду биле берген деп бо-даар мен. Садик, школа-даа ада-ие хуралдарыг ачаларның кээри-ында-хаа болуру чажыт эвес. Ынчалза-даа бистиң уруглар садының ажылыгга идепкейлиг киржи-турар, ажы-төлү, уйнуктары дээш сагыш аарып чоруур адалар бар. Оларга кырган-ача Алексей Монгуш, Ян Монгуш адашкыларны хамаарыштырып болур».

Шүгүмчүлелдиг азы дилеглиг чагаалар аразындан Ак-Довурак хоорайның чурттакчыларының чагаазындан үзүндүнү кириээл: «Хоорайда, Постоянный суурда оруктарның байдалы хөлчөк багай. ВЛКСМ 6 бажының мурну шупту оңгар. Кандыг-бир трубалар кылыр дээш казып каалкан черлер сай-довурак-биле шыптыгган, дески эвес болур. Орукту септээн аттыг болур. База ол ышкаш ТСЖ деп организация бар-дыр. Ол хиреде оон ажилдакчылары чүглө подвездилер кылып, подвал кылыр, бажыңнарының даштын чугайлап турарлар. А херек кырында ТСЖ-ге миллион-миллион акшалар кээп турар эвес бе? Ол талазы-биле кым хыналда чорудуп тура-рыл? Постоянный Энергетиков биле культура ордузунун ортунда турар октаттыган 3 каат бажың тудуун канчаарыл? Хоорайның чагырыкчызындан бо айтырыгларны иштирлеп бээрин дилеп тур бис».

Алдан-Маадыр суурдан куш-ажылдың хоочуну Чылбак Монгуштун чагаазында «Хайыраан бот» деп шини көргөш, артистерин үннерин чамдык көрүкчүлөрнүн дыңнавайн, театрга үн улгаттырар херекселден салып каан болза эки дижип органын бижээн. Бөгүн ол чагаага хары тодаргай: эрткен хуннерде театрга чаа үн, чырык аппаратуралары салдыгган, концерт, шиже күзөлдөөн-биле кээп болур силер.

Уран чүүлге сонургалдыглар артистерге өөрүп четтиргенин бола солун дамчыштыр, илереди бээр. Хөндөргөйдөн Пийн Куулар чонун ынак артистери Надежда Куулар, Дамба-Доржу Сат баштаан артистерниң көдээ суурлар кезип, аян-ырын, оюн-тоглазын

көргүзүп чораанын магад бижээн.

Редакцияга тыва дылды үеде байдалының дугайы гаалар база хөйү-биле кээп Хоочун бижикчиг Баг Байкара чонун, ылаңгыя чурттакчыларының орус-тыды холуп чугаалажыр апар-таарзынмаан сеткилин ий-зында илереткен. Ол Шагодан, Арголик, Тоджа дээн орусчуй берген черлер, хүде амыдыралда ажыглап-выс аш-чем аттарын болга-даа өске сөстөрнү чижекке тургаш, бодалдарын бады Чагаада бичи уругларның «пап», «бабушка», «тет-адаары ада-иелерни дүвү-турар, а харын-даа олар бажы-төлүгө «холуп чуга-үлегерин көргүзүп турарын чүлээн. Авторнун «мурну-айыыл диргелип олурар «дыл чидер болза, наци бээр», «тыва дылывысты лаар сорулгалыг суртаал-дары чорудар бис бе?» д-руглары оон көрүжү-бил-дылдың байдалының нарын турарын херечилеп турар.

Тыва дыл-биле холбаш далдар Бараат Делег-оолд бар. Чүүл «Тыва дыл чокта турбас-даа» деп Ш.Ч. Сатген сөстери-биле ажыт болгаш профессорнун ажы-дулгазы, тыва дылдың тө-шинчилээн ажылдарыгга кааттыгган. Бараат Делег-о биле чергелештир чонга: «дылывыстың сайзыралыг үлүүн кириген М. Лопсан-Ч. А.Пальмбахка, Ш.Сатка тур-самбыраларны тургуза-чугула» — деп кыйгырыгны

Черле ынчаш культу-рынга хамааржыр чагаа-домейлешкек бодалдар эскерип болур. Ол чонун сагыжының, үзел-бодалда-чангыс хөөнүүн көргүзүп-Ынчангаш моон-даа сонгаа-нууска бо допчулаан ча-биле үннөш чүүлдер үн-болур. Хундүлүг бижикчил-чагааларында көдүртүг-тырыглар номчукчуларның-тейин хаара тудар дээрзин-геп каалыңар.

КУЛЬТУРА КИЛ

СЕТКИЛ ОДУН КЫПСЫП ЧОРУУР

2011 чыл — Кызыл-Арыгның 8-ки хевирниң тус-ай-коррекциялыг школа-интернаттың төөгүзүндө изагай чыл. Эрткен чылдың төнчүзүндө ол 50 харлаан. Школаның башкылары Тываның аңгы-аңгы кожууннарындан боттарының коллегаларын алгаш удуртуп-баштап турар кураторларын, өреникчилериниң ада-иелерин, хөй аалчыларын алап алгаш, байырлыг хуралды эрттирген. Өреникчилер болгаш башкылар улуг концерти-ле чыылган чонун өөрткен.

Клара Ивановна Комбу.

Ижын-чайын кандыг-даа хүн бээр, бо школа-интернат-жылдакчылары-даа, уруглар-өөрүшкүлүг амыр-мендизи-уткуп ап, аалчыларын экскур-адып, өөредилге болгаш ижи-биле таныштырып ча-чын. Бо удаада база респу-блицаның массалыг информа-ция ктериниң журналистеринге аш өске-даа аалчыларга кының алдары" музейниң тайылбырлакчызы — 5-ки чы Мерген Байынды солун-сияны эрттирди.

Школа-интернаттың төөгүзү көл кожуундан эгелээн. Школа-интернаттың бирги ди-ректору Кара-Сал Амнагаевич — партия-совет ажылының уну, политиктиг репрессияның ы-дошкун аажылаашкын-н көрүп эрткенериниң би-ри. Бора-Тайга ортумак школа-ның директору турда, ону "Сүт-керээ" дээш, 25 чылда хос-зын казып шииткен. Башкы-ды агартыган соонда, 1961 а ону чаа ажыттыган Суг-Арыг тускай школазының сторунга томуйлаан. Бодунуң иң мерген угаанныг кижизи, билиглиг, чонга кайгамчык

сактыышкыннарында арттырып каан.

1967 чылда Суг-Аксының тус-кай школазы Кызыл-Арыг суур-же көшкен болгаш ол школа-интернат апарган. Көжүп-дүжүп, ат-сывы өскерилзе-даа, школа-интернат уругларның чылыг, чы-рык чурттаар оран-савазы — бажыңы болуп арткан. Аңаа Танды, Тес-Хем, Эрзин, Улуг-Хем, Өвүр база Кызыл кожууннары-аңгы-төлдери өзүп, өөренип келген. Бо школа-интернатка ажылдап чораан, ам аравыста чок башкылар болгаш ажылчынна-рының дугайында коллектив чылыг-биле сактып арткан. Ол дээрже Эльвира Малай-ооловна, Владислав Кара-Салович, Роза Долановна, Марта Кара-ооловна, Шулуу Көк-Донгуевич, Чечек Сундуевна, Владимир Кызыл-оолович, Валентин Орбимбаевич, Ужар-оол Ховен-Бадыевич, Кер-тик-оол Базакович, Александр Кулактаевич олар-дыр.

Хоочуннарың ажыл-херээн, адаларының башкы ажылын бо хүннерде салгалдары уламчылап турар. Кызыл-Арыг школа-интернаттың бир дугаар дирек-торлап келген К-С.А.Седип-биле кады ооң өөнүң ишти башкы Сүрүңмаа Орус-ооловна Саая чедип кээп ажылдаан. Амгы үеде оларның өглу Сергей Кара-Салович (технология башкызы), келиннери Светлана Орбимбаевна (кижизидикчи башкы), Ирина Владимировна (эге класс башкы-зы) ажылдап турар. Суг-Аксындан Кызыл-Арыгже Тас-оол Чанчып-ович биле Вера Натпитовна Ондар-лар база көжүп келген. Ам олар-ның күдээзи Сергей Сат кижизи-дикчи башкы болуп ажылдап турар. Үе аайы-биле башкы чаа ди-настиялар база школа-интернатта немешкен: комбуларның, сарыг-

тергиини, ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы Клара Ивановна Комбу. Кезээде чогаа-дыкчы дилээшкнде, төнмөс энер-гиязы-биле башкыларның сеткил одун кыпсып, өөскүдү чүшкүрүп чоруур башкы.

2011-2012 өөредилге чылында школа-интернатта чүс өөреникчи өөренип турар. Оларны 32 башкы, 24 кижизидикчи башкы болгаш 42 ажылчыннар өөредип-кижизидип, ажаал-карактап турар. А доозукчу-лары Москва облазында, Иваново, Владимир, Ковров, Осинники, Но-восибирск, Гусь-Хрустальный, Ир-кутск хоорайларда болгаш бистиң республиканың кожуун, сумула-рында ажылдап-чурттап чоруур.

Сөөлгү чылдарда школаның материал-техниктиг баазазын быжыктылары-биле улуг ажылдар кылдырган. № 2 өөредилге кор-пузунуң капитал септелгезин кыл-ган. Ниити болгаш профессионал өөредилге яамызының болгаш Диагностика болгаш консультация төвүнүң (Р.Ш.Седип, О.М.Ахпа-шева) дуза-деткимче-биле база Ш.Т.Дойнур удурткан кызымаккай тудугжуларның ачызында эрги оран-сава чаарттырган. Школа-интернаттың девискээринде он аң-гы оран-савада уруглар кичээл-деп, күш-ажылга өөренип, куль-турлуг дыштанып, амыдырап-чурт-тап турар. Өөреникчилер чазанып, дааранып, аргыттынып, огород-сад ажылын кылып, амданныг аш-чем кылып, бот-тускайлаң амы-дыралга чаңчыгып турарлар.

Школа-интернат сад-огород ажылын сайзырадып, чылдың-на

чүге-даа сонугал чок, аал-чур-тунда чоок кижилеринден аңгы чурттап өөренип салымынга муң-гараан ажы-төл келир ышкажыгай. Ам бо уругларның оюн-тоглаазын, боттарынга бүзүрелдин, эп-на-йыралдыын көрүп ора, өөрүшкү-нүң карак чажы бүлдеңейнип ке-лир-дир. Бистиң бо уруглары-аңгы-өскелерден шуут ылгалбас-тыр. Ол дээрже бистиң кадыы кошкак уруг-лар-биле ажылывыстың үре-түн-нели-дир, эргим башкылар, кижизидикчилер, ажылчыннар — дээн сөстөринге каттышпас аргажок.

Шынап-ла, школа-интернаттың уруглары боттарының чылыг, чырык, чараш, бичи өртемчейинде аас-кежиктиг өзүп турарын кара-выс-биле көрдүвүс. Интернатты, школаны, клубту болгаш ниити школа девискээрин безин каастап кыл-ганы бир тус-кай. Ол бү-гүнү башкы-ларының, кижизидикчи-лериниң ду-за-зы-биле уруглар бот-тарының хо-л-л-биле кы-лып турары онзагай. Күш-ажыл бо школа-интер-натта езулуг улуг сонугу-гал-биле кылып ажыл-херек болуп турар, чүге дизе уруглар кылган ажылының үре-түннелин көрүп,

Юбилейде чидүрген ному.

Бичи даараныкчылар.

лаларның башкылары Кызыл-Арыг школазында коллегаларынга мындыг шыырак удуртукчулуг, солун амыдыралдыг ажылдап ту-рарынга ак адааргал-биле адаар-гап турарын чажырбайн чугаалап турдулар. Кандыг-даа шаңналдан артык шаңнал ол ышкажыл. "Кы-зыл-Арыг школазынче дыка келик-сээр бис, спартакиада, мөөрей-лерни дыка солун кылдыр эртти-рер улус-ла болгай. Директор баш-кы Клара Ивановна Комбу башкы-ларының чүгле билиин бедиде-ринче эвес, а оларның кадыын бы-жыглар айтырыгны база сагыш-човангыры-биле шиитпирлеп тура-рын билер бис" — деп, коллегалары чугаалап турду.

Өскээртен келген кижик көөрге, мында бүгү чүве таарымчалыг, ма-галыг, чараш. А ол бүгүнү амыды-ралга боттандылары амыр эвес. Башкыларның-даа, өөреникчилер-ниң-даа аразында кандыг аажы-чаңныг кижик чок дээр. Оларның кижик бүрүзү-биле эп-чөптү тып, шыңгыы негеп, чаамактып, дет-кир дээш директор башкы та чеже уйгу чок дүннери эрттирген. Ону даап бодаары берге эвес. А түннели — башкылар-даа, өөреник-чилер-даа аас-кежиктиг.

Школа-интернаттың юриз башкыга ужуражы бергеш: "Юби-лей эрткен, ам хостуг тынып тур боор силер аа, башкы?" — дээр-имге, ол чүү деп харыылаан деп бодаар силер. "О, ындыг чогаадык-чы ажыл-херекчи байдал дээрже, коллективтиң доктаамал чурттал-газы-дыр. Ол кажан-даа доктааш кынмас, оожургавас".

Ындыг коллективке ажыл-даары-даа солун болбайн канчаар. Кызыл-арыгжыларның ажыл-амы-дыралындан үлгерден алылы-нар. Чаа чылда кижик бүрүзү, бо школаның башкылары дег, эртен ажылыңче өөрүшкүлүг далажып, кежээ бажыңынче өөрүшкүлүг далажып чанар болзунам.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Чуруктарны школа-интер-наттың архивинден алган.

«Тишелгениң ырлары» мөөрейниң киржикчилери.

картофельдин болгаш өске-даа ногаа аймааның дүжүдүн ажаап ап турар. Күзүн өөреникчилер, баш-кылар тайгадан каттап ап, амдан-ныг чөмнөрниң курлавырын кылып алыр. Өөредилге-дуржулга учас-тогундан ажаап алган дүжүдүн бол-гаш тайгадан чыып алган кадын ку-линария кичээлдериниң практиктиг ажылдарынга ажылап турар. Кол-лективтиң дузалал ажыл-агыйында 20 ажыг бода мал, 300 чыгыы шээр мал өзүп турар.

Юбилейлиг хуралдың байырлыг концертин көрүп ора, башкылар-ның бир демниин, уран таланты-лыын кижик магадапас аргажок. А ырлап, танчылап, ойнап турар өөреникчилерни көрүп ора, олар-ның кадыы кошкак деп бодап баш-ка кирбес. Карактарында өөрүш-күнүң болгаш чоргааралдың оду чайнаан оолдар, кыстарның сце-нага чаңчыкканын!

Диагностика болгаш консуль-тация төвүнүң удуртукчузу Римма Шөмбүлдеевна Сединин: "Башта-йында биске кээрге, кээргенчиг,

Уран чүүл көрүлдөзү.

үткелдиг башкы чораанын биле кады ажылдап чораан-газы — школаның бир дугаар-дигле эргелекчизи чораан-чык Докурович Ондар-ларларның, кууларларның, шара-виелериниң.

1999 чылдан эгелеп школа-интернаттың директору — РСФСР-ниң улус өөредилгезиниң

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга хамааржып турар күрүне албан черлериниң амгы хевирин өскерттип тургаш, Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлерин тургузарының дугайында
2011 чылдың декабрь 10 №719 Кызыл хоорай

2010 чылдың май 8-те "Күрүне (муниципалдыг) албан черлериниң эрге-хоойлу дүрүмнериниң күштүг болганы-биле Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларынга өскерилгелерни кириериниң дугайында" №83 ФХ, 1996 чылдың январь 12-де "Садыглажылга чок организациялар дугайында" №7 ФХ, 2011 чылдың январь 24-те "Тыва Республиканың күрүне албан черлерин тургузарының, эде тургузарының, хевирин өскерттириниң, дүшкениниң чурумун, олышкаш Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң бадылаан уставтарын болгаш оларга өскерилгелер кириерин бадылаарының дугайында" №33 Тыва Республиканың Чазаның доктаалы болгаш Россия Федерациязының Хамааты кодекзиниң езугаар, Тыва Республиканың Чазаның доктаалы болгаш:

1. Капсырылгага дүүштүр, Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга хамааржып турар күрүне албан черлериниң амгы хевирин өскерттип тургаш, Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлерин (моон сонгаар — албан черлери) тургузар.
2. Албан черлериниң тургузукчузунун бүрүн эргезин болгаш ажылын боттандырып турар, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органын Тыва Республиканың

Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы тодарадыр.

3. Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы оон мурнунда күрүне албан черлеринге быжыглаттыгган турган өнчү-хөреңгини дүрген башкаар эргеге тургустунуп турар албан черлеринге чогуур чурум езугаар арттырар.

4. Албан черлерин тургузарынга хамаарышкан хемчеглерниң капсырган планын бадылаар.

5. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга хамааржып турар албан черлери 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп, Тыва Республиканың Чазаның тургускан чурумун езугаар, Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң күсели-биле күрүне даалгазының күүселдезиниң акша-хөреңги хандырылгазының субсидия акшазын тургузар.

6. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга дагзыр.

7. Бо доктаалды "Тувинская правда", "Шын" солуннарынга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы
Ш. КАРА-ООЛ.

2011 чылдың декабрь 10-да №719 Тыва Республиканың Чазаның доктаалының капсырылгазы

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга хамааржып турар Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черлериниң даңзызы

Хевирин өскерттип турар күрүне албан чериниң ады	Тыва Республиканың тургустунуп турар бюджет албан черлериниң ады
1. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Республиканың №1 эмнелгези" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың №1 эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери
2. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының республиканың кадык камгалалының "Республиканың №2 эмнелгези" күрүнениң албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың №2 эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери
3. Республиканың кадык камгалалының "Республиканың №3 эмнелгези" күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың №3 эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери
4. Кадык камгалалдың "Республиканың бичии уруглар эмнелгези" күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың бичии уруглар эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери
5. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының "Халдавырлыг аарыглар эмнелгези" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Халдавырлыг аарыглар эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери
6. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Республиканың онкология диспансери" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың онкология диспансери" күрүнениң бюджет албан чери
7. "Республиканың кеш-шээр аарыглар диспансери" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың кеш-шээр аарыглар диспансери" күрүнениң бюджет албан чери
8. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының республиканың кадык камгалалының "Республиканың наркология диспансери" күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың наркология диспансери" күрүнениң бюджет албан чери
9. "Тыва Республиканың перинаталдыг төвү" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Тыва Республиканың перинаталдыг төвү" күрүнениң бюджет албан чери
10. "Республиканың консультация-диагностика поликлиниказы" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың консультация-диагностика поликлиниказы" күрүнениң бюджет албан чери
11. "СПИД болгаш халдавырлыг аарыглар-биле демисел болгаш профилактика талазы-биле Тыва республика төвү" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "СПИД болгаш халдавырлыг аарыглар-биле демисел болгаш профилактика талазы-биле Тыва республика төвү" күрүнениң бюджет албан чери
12. Республиканың "Уругларның кадыкшылга болгаш кадыын быжыглаар медицина төвү" күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Уругларның кадыкшылга болгаш кадыын быжыглаар медицина төвү" күрүнениң бюджет албан чери
13. "Республиканың профилактика медицина төвү" күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың профилактика медицина төвү" күрүнениң бюджет албан чери
14. Республиканың "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының айыыл-халаптар медициназының девискээр төвү" кадык камгалалдың күрүне албан чери	Тыва Республиканың кадык камгалалының "Айыыл-халаптар медициназының девискээр төвү" күрүнениң бюджет албан чери

15. Тыва Республиканың "Республиканың эмчи колледжизи" күрүнениң профессионалдыг ортумак өөредилге албан чери

16. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Дерзиг-Аксының кадыы кошкак уруглар салбыры-биле каттай психоневрологтуг бажың-интернады" күрүне албан чери

17. "Кызылдың кырганнарның болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүне албан чери

18. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Сукпактың кырганнар болгаш инвалидтерниң тускайжыткан бажың-интернады" күрүне албан чери

19. "Хайыраканның кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады"

20. Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Хову-Аксының кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүне албан чери

21. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Чадаананың кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүне албан чери

22. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Дүрген суурнуң кырган хамаатыларының болгаш инвалидтериниң бажың-интернады" күрүне албан чери

23. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Бүрениң психоневрология интернады" күрүнениң стационар социал хандырылга албан чери

24. Күрүнениң "Гуманный" приюду-биле каттай "Республиканың уругларның социал хоргадал албан чери"

25. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Барыын-Хемчик кожуунуң туберкулез эмнелгези" Республиканың кадык камгалалының күрүне албан чери

26. Республиканың кадык камгалалының Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Туберкулезка удур диспансер" күрүне албан чери

27. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының "Балгазын" туберкулезка удур санаторий" кадык камгалалдың күрүне албан чери

28. Республиканың кадык камгалалының "Республиканың психиатрия эмнелгези" күрүне албан чери

29. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының "Суд-эмчи экспертиза-зының бюрору" республиканың кадык камгалалының тускай хевирниң күрүне албан чери

30. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының чанында "Патологоанатомия бюрору" Тыва Республиканың тускай хевирниң күрүне албан чери

31. Кадык камгалалдың "Республиканың уруглар бажыңы" күрүне албан чери

32. Республиканың "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының хан кудар станциязы" кадык камгалал албан чери

33. Республиканың кадык камгалалының Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Эм-таң аймааның шынаар болгаш бүрүткелиниң төвү" күрүне албан чери

34. Республиканың кадык камгалалының "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының эртем-практиктиг эмнелге төвү" күрүне албан чери

35. "Бай-Тайга кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүне албан чери

36. "Барыын-Хемчик кожуунуң назы четпээннерниң социал-хоргадал төвү" күрүне албан чери

37. "Чөөн-Хемчик кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүне албан чери

38. Каа-Хем кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү

39. "Мөңгүн-Тайга кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүне албан чери

40. "Өвүр кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүне албан чери

41. Би-Хем кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү

Тыва Республиканың профессионалдыг ортумак өөредилгениң "Республиканың эмчи колледжизи" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Дерзиг-Аксы бичии уруглар салбыры-биле каттай психоневрологтуг интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Кызылдың кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Сукпактың кырганнар болгаш инвалидтерниң тускайжыткан бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Хайыракан кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Хову-Аксы кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Чадаана кырганнар болгаш инвалидтерниң бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Дүрген суур кырган хамаатыларының болгаш инвалидтериниң бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Бүрениң психоневрология бажың-интернады" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Гуманный приюду-биле каттай уругларның социал хоргадал албан чери"

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Барыын-Хемчик кожуунуң туберкулез эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Туберкулезка удур диспансер" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Балгазын" туберкулезка удур санаторий" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың психиатрия эмнелгези" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Суд-эмчи экспертиза-зының бюрору" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Патологоанатомия бюрору" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Республиканың уруглар бажыңы" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Хан кудар станциязы" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Эм-таң аймааның шынаарын хына болгаш бүрүткелиниң төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың кадык камгалалының "Эртем-практиктиг эмнелге төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Бай-Тайга кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Барыын-Хемчик кожуунуң назы четпээннерниң социал-хоргадал төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Чөөн-Хемчик кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Каа-Хем кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Мөңгүн-Тайга кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Өвүр кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери

Тыва Республиканың "Би-Хем кожуунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери

1	2
"Сүт-Хөл кожуунунуң назы четпээн социал-хоргаадал төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Сүт-Хөл кожуунунуң назы четпээннериниң социал-хоргаадал төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Танды кожуунунуң өг-бүлелерге ш уругларга социал дуза төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Танды кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Тере-Хөл кожуунунуң назы четпээн социал хоргаадал төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Танды кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Тес-Хем кожуунунуң өг-бүлелерге ш уругларга социал дуза төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Тес-Хем кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Тожу кожуунунуң өг-бүлелерге бол-ругларга социал дуза төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Тес-Хем кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Улуг-Хем кожуунунуң өг-бүлелерге ш уругларга социал дуза төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Улуг-Хем кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Чаа-Хөл кожуунунуң өг-бүлелерге ш уругларга социал дуза төвү" албан	Тыва Республиканың "Чаа-Хөл кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Чеди-Хөл кожуунунуң назы четпээн социал-хоргаадал төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Чеди-Хөл кожуунунуң назы четпээннериниң социал-хоргаадал төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Эрзин кожуунунуң өг-бүлелерге бол-ругларга социал дуза төвү" күрүнө чери	Тыва Республиканың "Эрзин кожуунунуң өг-бүлелерге болгаш уругларга социал дуза төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Ак-Довурак хоорайның элээдилер-олгаш уругларның социал хоргаадал албан чери	Тыва Республиканың "Ак-Довурак хоорайның элээдилериниң болгаш уругларның социал хоргаадал төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Кызыл кожуунунуң назы четпээннер-оциал хоргаадал төвү" күрүнө албан	Тыва Республиканың "Кызыл кожуунунуң назы четпээннериниң социал хоргаадал төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Республиканың "Деткимче" прию-де өг-бүлелерге болгаш уругларга ил дуза төвү" күрүнө албан чери	Тыва Республиканың "республиканың "Деткимче" приюду-биле өг-бүлелерге бол-гаш уругларга социал дуза чедирер комп-лекстег төвү" күрүнениң бюджет албан чери
"Республиканың арга-шинээ кызы-ыг уругларның болгаш элээдилериниң социал хоргаадал төвү" күрүнө албан	Тыва Республиканың "Республиканың арга-шинээ кызыгаарлыг уругларның болгаш элээдилериниң "Идегел" эмчи-социал хоргаадал төвү

2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың чурттакчы чонунга мыдыралдың кадык хевирин тургузар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2011 чылдың ноябрь 1 №650 Кызыл хоорай

10 чылдың декабрь 31-де Россия Федерациязының Чазааның "Россия Феде-зының чурттакчы чонунга амыдырал-адык хевирин, араганы болгаш таак-ажыглаар чоруктарны кызырбышаан-арынче угланган хемчеглериниң саң-андырылганының дугайында" №1237 алынга болгаш 2009 чылдың август 19-сия Федерациязының Кадык камгалал-ш социал хөгжүлдө яамызының я Федерациязының хамаатыларынга ыралдың кадык хевирин, араганы ш таакпыны ажыглаар чоруктарны-бышаан тургузарының талазы-биле шыл төптериниң ажыл-чорудулгазын-изастаарының дугайында" №597н-лынга дүшүр Тыва Республиканың-ның доктаадыры болза:

"2011-2012 чылдарда Тыва Республи-ң чурттакчы чонунга амыдыралдың-хевирин тургузар талазы-биле не-хемчеглер дугайында" республиканың-й сорулгалыг программазын (моон

сонгаар-Программа дээр) бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамы-зы, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2012 чылда Тыва Республиканың республика бюджетин хевирлеп тургузуп турар үеде Программаны Тыва Республиканың респу-лика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң кү-сели-биле акшаландыраар ужурлуг респу-ликаның тускай сорулгалыг программа-ларының данзызынче, республика бюдже-диниң аргаларын барымдаалап, ону күүседиринге тускайлаттырган акшаның хемчээлин тодарадып тургаш кириер болгаш 2010 чылдың декабрь 7-де Тыва Респу-бликаның "2011 чылда болгаш 2012 болгаш 2013 чылдарның планныг үезинде Тыва Респу-бликаның республика бюджетиниң дугайында" №159 ДХ-1 хоойлузунга өскерилгелерни кириер.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың ноябрь 1-де №650 доктаалы-биле бадылаан

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың чурттакчы чонунга мыдыралдың кадык хевирин тургузар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» республиканың тускай сорулгалыг программазы

2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың чурттакчы чонунга амыдыралдың кадык хевирин тургузар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында»

республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады- "2011-2012 чылдарда Республиканың чурттакчы чонунга мыдыралдың кадык хевирин тургузар-ы-биле немелде хемчеглер дугайында" (Республиканың тускай сорулгалыг про-грамманы ажылдап кылырының ини-2010 чылдың декабрь 31-де Россия Федерациязының Чазааның "Россия Феде-зының чурттакчы чонунга амыдырал-адык хевирин, араганы болгаш таак-ажыглаар чоруктарны кызырбышаан-арынче угланган хемчеглериниң саң-андырылганының дугайында" №1237 алы; 2009 чылдың август 19-та Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш-л хөгжүлдө яамызының "Россия Феде-зының хамаатыларынга амыдыралдың-хевирин, араганы болгаш таакпыны-паар чоруктарны кызырбышаан, тур-ының талазы-биле кадыкшыл төптери-

ниң ажыл-чорудулгазын органиастаарының дугайында" №597н дужаалы; 2010 чылдың июнь 17-де Тыва Республиканың Чазааның "2010 чылга чедир үеде Тыва Республикага амыдыралдың кадык хевирин тургузарының концепциязын бадылаарының дугайында" №268 доктаалы; 2011 чылдың май 26-да "Россия Федерациязының хамаатыларынга амыдыралдың кадык хевирин, араганы болгаш таакпыны ажыглаар чоруктарны кызырбышаан, тургузарынче угланган хемчеглерни күүсе-дири-биле холбашкан Тыва Республиканың чарыгдал хүлээлге-лерин 2011 чылда кады акшаландыраарының дугайында" №251/ЗОЖ-2011-1237/С-19-11 дугуржулгалар

Программаның күрүнө чагыкчызы-Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы

Программаның кол ажылдап кылыкчызы — Тыва Республиканың Кадык камгалал

болгаш социал хөгжүлдө яамызы

Программаның сорулгалары-Тыва Рес-публиканың чурттакчы чонунуң кадыкшылын камгалаары; бодунуң кадыкшылынга болгаш боттарының ажы-төлүнүң кадыкшылынга харысалгалыг болур чорукка хамааты-ларны кижизидери; "Республиканың меди-цина профилактиказының төвү" ККА-ның чанында улуг улустуң кадыкшылга төвүнге карак эмчизиниң кабинетин ажыдары

Программаның кылыр чүүлдери-кадык-шылга хоралыг болгаш айыылдыг чүүлдер дугайында чурттакчы чонга дыңнадырын экижидери; амыдыралдың кадык хевирин пропагандалаары; кижини назынының улуг болурун чедип алыры; гигиенаның дүрүмне-ринге хамаатыларны өөредир болгаш хора-лыг чаңчылдардан адырлырын чедип алыры; аарыгның хоочураар чоруунга удур деми-селче угланган кадыкшыл камгалаар техно-логияларны, медицинаның баштайгы профи-лактиказын болгаш социал медицинаны сайзырадыры; халдавырлыг эвес хоочураан аарыгларның профилактиказының дээштиг системазын тургузары; чурттакчы чонунуң бир дугаар аарыгы болгаш аарыгы чоруун кызырары; аарыгның тыптыр чоруун мас-салыг шинчилээшкн болгаш калбаа-биле эмнээшкн аргазы-биле эрте тодарадыры

Программаны күүседириңиң хуусаалары-2011-2012 чылдар

Программаның акшаландырышының-ның хемчээли болгаш дөстери-Программа-ның хемчеглерин күүседириңе көрдүнген акша-хөреңгизиниң ниити хемчээли: 2011 чыл-1723,0 муң рубль, ооң иштинде: федералдыг бюджеттен-581,0 муң рубль; республика бюджетинден-1142,0 муң рубль (ооң иштинде амыдыралдың кадык хевирин тургузарынче болгаш араганы болгаш таакпыны ажыглаа-рын кызырарынче угланган хемчеглерни күүседири-биле холбашкан чарыгдал хүлээлгелерин Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамы-зының бюджетинден кады акшаланды-рышыкын 174,0 муң рубль); 2012 чыл — 1200,0 муң рубль: ооң иштинде республика бюдже-динден — 1200,0 муң рубль. 2012 чылда акшаландырышының хемчээлин Тыва Республиканың бюджетиниң аргаларын

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың январь 25-те №23 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында

2011 чылдың ноябрь 28 №703 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-таадыры болза:

1. 2008 чылдың январь 25-те Тыва Рес-публиканың Чазааның "Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүнө комитетиниң айтырылганының дугайында" №23 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"2. Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүнө комитеди болза, дириг амытаннарның бол-гаш оларның турар чериниң объектилериниң ажыглалын эргезинге дүшүр камгалаар, федералдыг күрүнө хайгааралын болгаш башкаарын боттандыраар талазы-биле тускай төлээткен күрүнө органы болур.";

2) Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүнө комитетиниң дугайында дүрүмде:

а) I кезекте:

1 пунктунуң үшкү абзазын дараазында эдилге-биле бижиер:

"федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилериниң талазы-биле федералдыг күрүнө хайгааралының талазы-биле,";

б) II кезекте:

5.3 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"5.3. органиастаары болгаш боттан-дырары:

- федералдыг ужур-дузалыг онза кам-галалдыг бойдус девискээрлеринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар чер-лериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннарның болгаш оларның турар чер-лериниң объектилериниң камгалалы болгаш катап тургузары, а ол ышкаш дириг амы-таннарның айыттырган объектилериниң турар чериниң камгалалы;

- федералдыг ужур-дузалыг онза камга-

барымдаалап бюджет дугайында хоойлуга дүшүр тодарадыр

Программаны күүсеткен соонда чедип алдынар сөөлгү түңнелдер болгаш ооң социал база бюджет ажыктыг чоруунуң көргүзүлгери-амыдыралдың кадык хевирин массалыг профилактиктиг хемчеглерге киржип тургаш шилип алган хамаатыларның үлүүн 31 хуу көвүдедири; хоочураан аарыгларның неперээр чоруун 22 хуу кызырары; Тыва Республиканың "кадыкшыл школазының" ачы-дузазын ап турар чурт-такчы чонунуң үлүүн 12,5 хуу өстүрери; кадыкшыл төвүнге катап келирлериниң үлүүн 20,7 хуу көвүдедири;

Программаның хемчеглериниң күүсел-дезиниң социал ажыктыг чоруу чурттакчы чонунуң амыдыралының кадык хевирин тургу-зары, кадык болгаш кадык ниитилелге чурт-таарынга негелде, кадык салгалды кижизи-деринге өг-бүлениң ролун бедидери болгаш кижини назынын узадыры, күш-ажыл курла-вырын камгалаары, социал ужур-дузалыг аарыглардан аарыгы чоруктарның деңгелин кызырары. Ниити экономиктиг ажыкты социал ужур-дузалыг аарыгларны чайлат-канындан, идепкейлиг амыдыралдың назы-нын узатканындан, ажылдаар аргазын түр оксунар чоруктарны кызырганындан, хал-давырлыг эвес аарыглардан инвалид апаар болгаш өлүр чоруктарны эвээжеткенинден чедип алыр

Программаның күүселдезинге контроль-ду органиастаарының системазы-Про-грамманың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы боттандыраар. Программаның хемчеглериниң күүседикчи-лери Программаның хемчеглериниң дуга-йында медээни 2013 чылдың февраль 15-ке чедир Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынче кириер. Программаны күүседириңиң хуусаазы доозулган соонда Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы Программаны күүсеткениниң, ону күүседеп турган бүгү үеде саң-хөө акша-хөреңгизин ажыктыг ажыглаанының дуга-йында илеткелди Тыва Республиканың Ча-заанче 2013 чылдың март 1-ге чедир кириер.

лалдыг девискээрлерде турар аңныр кур-лавырларын аңгыда аңныр курлавыр-ларын болгаш оларның турар черин кам-галаары болгаш ажыглаары,";

5.4. пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"5.4. дараазында чүүлдер талазы-биле саналдарны белеткээр: федералдыг ужур-дузалыг онза камга-лалдыг бойдус девискээрлеринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннар объектилерин тускайлаарының хемчээлин (лимиттерин);

федералдыг ужур-дузалыг онза камга-лалдыг бойдус девискээрлеринде турар бой-дус курлавырларынга хамаарыштыр лимит-терден болгаш квоталардан аңгыда аң кур-лавырларын даялаарының лимиттерин бол-гаш оларны даялаарының квоталарын";

5.5 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"5.5. федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннар объектилериниң санын баш-каарын дириг амытаннар объектилериниң болгаш оларның турар черлерин камга-лаарының болгаш ажыглаарының, ол ышкаш аңныр курлавырларын санын башкара-рының талазы-биле күрүнө политиказын болгаш нормативтиг эрге-хоойлу башка-рылганын боттандырып турар күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органның доктаадып тургускан чурумун езугаар боттандыраар,";

5.6 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"5.6. федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннар объектилерин камгалаар болгаш катап тургузар сорулгаларга ажыглаарынга кызыгаарлаашкыннарны болгаш хорууш-

(Улапчызы 6-ге арында).

(Топчулук. Эгези 5-ки арында).

куннарны кирир талазы-биле саналдарны Тыва Республиканың девискээринге дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннар объектилерин камгалаар болгаш катап тургузар талазы-биле контроль болгаш хайгаарал талазы-биле хүлээлгени күүседип турар күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органны-биле дугуржуп тургаш, белеткээр;

5.7 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.7. кылып чорудары болза:

- федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда дириг амытаннар объектилерин камгалаар болгаш катап тургузар талазы-биле контроль болгаш хайгаарал талазы-биле хүлээлгени күүседип турар күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органны-биле оон соонда кири-биле Тыва Республиканың девискээринде дириг амытаннар объектилериниң санынга күрүне учедун, күрүне мониторингинин болгаш күрүне кадастрын;

- федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар бойдус курлавырларындан аңгыда Тыва Республиканың девискээринге аңгыыр курлавырларының болгаш оларның турар черлериниң күрүнениң аңгыыр ажыл-агый даңзын болгаш аңгыыр курлавырларының мониторингинин чорудар;

5.8 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.8. тыпсыры болза:

- федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар объектилерден, а ол ышкаш Россия Федерациязының Кызыл дептеринде кири бижит-

тинген дириг амытаннар объектилеринден аңгыда дириг амытаннар объектилериниң ажылгалыга чөпшээрелди;

- дириг амытаннар объектилерин азыраарыга болгаш өстүреринге, а ол ышкаш аңгыыр курлавырларын кажалаан байдалдарга болгаш турар кылдыр кылган черлерге тударыга (Россия Федерациязының Кызыл дептеринде кири бижиттинген дириг амытаннарның болгаш аңгыыр курлавырларының объектилеринден аңгыда), федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар аңгыыр курлавырларын кажалаан байдалдарга болгаш турар кылдыр кылган черлерге тударыга азыраарыга болгаш өстүреринге чөпшээрелден аңгыда, чөпшээрелди;

5.9 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.9. боттандырыры болза:

- федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде Тыва Республиканың девискээринде турар дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилеринден аңгыда Тыва Республиканың девискээринде дириг амытаннарның болгаш оларның турар черлериниң объектилерин камгалаарыга болгаш ажылгаарыга федералдыг күрүне хайгааралын;

- федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринден аңгыда Тыва Республиканың девискээринге күрүнениң федералдыг аңгыыр хайгааралын;

5.10 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.10. аңнаарда ажылгап турар капка болгаш өске-даа херекселдерниң ажылгалын контрольдаар;

5.11 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.11. аңнаашкын продукциязының

саарылгазын контрольдаар";

5.12 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.12. күүсекчи эрге-чагырганың төлээлеткен федералдыг органының доктаадып тургускан чурумун езугаар аңгыыр лимиттерин тыпсыр болгаш күш чок болдурар;

5.13 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.13. Тыва Республиканың девискээринде аңнаар черлерни хуваарының, ажылгаарының болгаш камгалаарының схемазын ажылдап кылыр болгаш Тыва Республиканың Чазаанче кириер;

5.14 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.14. аңгыыр ажыл-агыйның дугуржулгаларын чарар (оон иштинде ындыг дугуржулгаларны чарарыга аукционнарны организастаар болгаш эрттирер, федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар, а ол ышкаш Россия Федерациязының Кызыл дептеринге кириген аңгыыр курлавырларындан аңгыда аңгыыр курлавырларын даялаарыга чөпшээрелди бээр);

5.22 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.22. иштики далай сугларының, девискээр далайларының, дитиң сугларының болгаш Россия Федерациязының чүгле бодунуң экономиктиг зоназының, федералдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлериниң курлавырларындан, а ол ышкаш Россия Федерациязының Кызыл дептеринде кири бижиттинген иштики суглар-

ның биологтуг курлавырларындан, анадром болгаш катадром хевир балыктың трансграниктиг хевир аңгыда Россия Федерациязының Тыва Республиканың девискээрин турар эвээш санныг чоннарын амыдыралының чаңылчаан хевир болгаш чаңылчаан ажыл-агый азын боттандырырын хандыраар сорулетпүр, хандыкшылдыглар болгаш балыктаашкыннарын организастаашкаар; эрик чоогунуң балыкт организастар болгаш башкаар анадром болгаш катадром, трансграниктиг хевирлеринден аңгыда), оон ишт чоогунуң квоталарын хуваар болгаш тывыш участоктарын бээр;

5.23 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"5.23. федералдыг ужур-дузалыг камгалалдыг болгаш кызыгаарзындан, Россия Федерациязының Кызыл дептеринде кири бижиттинген иштики биологтуг курлавырларындан, анадром болгаш катадром хевир балыктың трансграниктиг хевир болгаш сугнуң дириг амытаннарын азын дириг амытаннар болгаш олар чериниң объектилерин камгалаарыга болгаш талазы-биле күрүне болгаш нормативтиг-эрге-хоойлу болгаш ажылдап кылыр талазы-биле күүседип турар күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органының бижиттеринден аңгыда иштики сугларының камгалалын боттандыраар;

2. Бо доктаалды "Тувинская" болгаш "Шын" солуннарга парлаа Тыва Республиканың Чазааның бирги оралакчызының хаттыг күүседип турар В.БАРТЫН

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫ

2002 чылдың 06.12-де «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол-хол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүр тус чер бот-башкарылга органнының 2012 чылдың март 4-те болур

соңгулдаларыга соңгулда каттыжышкыны кылдыр дараазында политиктиг партиялар, оларның регион салбырлары, а ол ышкаш өске-даа хөй-ниити каттыжышкыннары киржип болур (даңзыны Россияның Юстиция ямызының Тыва Республика талазы-биле эргелелди кириген):

№	Соңгулда каттыжышкыннарының ады	Удуртукчузу
1	Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиясы	Сергей Иванович Неверов
2	«Россия Федерациязының Коммунистиг партиясы» политиктиг партия	Геннадий Андреевич Зюганов
3	«Россияның либерал-демократтыг партиясы» политиктиг партия	Владимир Вольфович Жириновский
4	«Россияның патриоттары» политиктиг партия	Геннадий Юрьевич Семьгин
5	«Яблоко» демократтыг партияның Россия каттыжышкыны» политиктиг партия	Сергей Сергеевич Митрохин
6	Чөптүг Россия политиктиг партия	Николай Владимирович Левичев
7	Бүгү-россияның «Барыын үзелдиг херек» политиктиг партиясы	Андрей Геннадьевич Дунаев
8	«Россия Федерациязының Коммунистиг партиясы» политиктиг партиясының Тыва Республика салбыры	Николай Иванович Белков
9	«Яблоко» демократтыг партияның Россия каттыжышкыны» политиктиг партияның Тыва Республикада регион салбыры	Галина Ивановна Атаманова
10	Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиясының Тыва регион салбыры	Каң-оол Тимурович Даваа
11	«Россияның либерал-демократтыг партиясы» политиктиг партияның Тыва регион салбыры	Роман Сергеевич Поманисочкин
12	Чөптүг Россия политиктиг партияның Тыва регион салбыры	Зоя Назытыевна Сат
13	«Россияның патриоттары» политиктиг партияның Тыва регион салбыры	Амур Сатович Хоюгбан
14	Тыва Республикада «Каратэ федерациясы» хөй-ниити регион организациясы	Александр Владимирович Хорошков
15	Россияның иштики херектериниң болгаш иштики шериглерниң хоочуннарының хөй-ниити организациясының Тыва регион салбыры	Марат-оол Идамович Ондар
16	«Бүгү-россияның «Спортчу Россия» эки тура ниитилели» ниити-россияның хөй-ниити организациясы	Сергей Бинаажыкович Ооржак
17	«Тыва Республиканың футбол федерациясы» республиканың хөй-ниити организациясы	Юрий Александрович Килижеков
18	Хереклекчилер кооперациясының ажылдакчыларының Тыва Республикада девискээр организациясы	Аляна Черлик-ооловна Салчак
19	Россия Федерациязының агроулетпүр ажылдакчыларының профессионалдар эвилелиниң Тыва девискээр организациясы	Владимир Николаевич Суван-оол
20	Россия Федерациязының почта харылзаазының ажылдакчыларының ниити-россия профэвилелдериниң Тыва девискээр организациясы	Руслана Салчаковна Күжүгет
21	«Тыва Республиканың профэвилелдер федерациясы» девискээр каттыжышкыны	Людмила Ондаровна Бурбучап
22	Россия Федерациязының улус өөредилгенин болгаш эртемниң ажылдакчыларының профэвилелиниң Тыва Республика талазы-биле регион салбыры	Надежда Ондаровна Охемчик
23	«Тибеттиң өңнүктери» Тыва Республика хөй-ниити организациясы	Надежда Маадыр-ооловна Очур

24	«Тываларның делегейи» Тыва Республика хөй-ниити организациясы	Каадыр-оол Сеевич Биче
25	Бүгү-россияның «Чаңгыс демниг Россияның аныяк гвардиясы» хөй-ниити организациясының Тыва девискээр салбыры	Сайлык Севэ Монгуш
26	Культура ажылдакчыларының профэвилелиниң Тыва девискээр организациясы	Галина Алексеевна Сюрю
27	«Россияның херээженнери» хөй-ниити организациясының Тыва регион салбыры	Раиса Борисовна Күжүге
28	«Бүгү-россияның караа четпестерниң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг ниитилели» инвалидтерниң ниити-россия хөй-ниити организациясының Тыва Республика организациясы	Ангыр Байыр-Хертен
29	«Россияның пенсионерлер эвилели» ниити-россия хөй-ниити организациясының регион салбыры	Татьяна Сат Намча
30	Чер-черге болган дайыннар хоочуннарының болгаш инвалидтерниң «Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» Тыва республиканың хөй-ниити организациясы	Юрий Валерий Кара-ос
31	Тыва Республиканың стоматологтарының хөй-ниити организациясы	Юлия Байыр-Сотпа
32	«Тыва Республиканың самбо федерациясы» республиканың хөй-ниити организациясы	Орлан Алан-Сотпа
33	«Бүгү-россияның электропрофэвилелдери» — хөй-ниити каттыжышкынының девискээр организациясы Тыва Республика (ВЭП)	Галина Алексеевна Селедцо
34	Ниити-россияның хөй-ниити организациясы — Россияның иштики херектер органнының болгаш иштики шериглерниң дайынчы хөдөлишкиснер ассоциациясының Тыва регион салбыры	Валерий Ооржак Тарым
35	«Тываның Чогаалчылар эвилели» регионнуң хөй-ниити организациясы	Эдуард Байыр-Мижит
36	Бүгү-россияның хоочуннарының «Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» хөй-ниити организациясының Тыва Республика салбыры	Юрий Валерий Кара-ос
37	«Өскүс уруглар өөренир өөредилге черлериниң доозукчуларының ассоциациясы» Тыва регион хөй-ниити организациясы	Аида Маадыр-Дадар-ос
38	Шериг албанныгларның болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнының курлавырда офицерлериниң «Звезда — Сылдыс» Тыва Республика хөй-ниити организациясы	Сергей Саин-ович Монгуш
39	Тыва Республикада «Тхэквондо федерациясы» регионнуң хөй-ниити организациясы	Тен Сергей Иванович Кентеви
40	«Автомобилистер эвилели» регионнуң хөй-ниити организациясы	Аян Ооржак
41	Ниити-россияның «Бойдус камгалалының бүгү-россия ниитилели» хөй-ниити организациясының Тыва Республика салбыры	Владимир Соколов Орус-ос
42	Ниити-россияның «Күрүне эрге-чагырга органнының коррупцияга удур демисел төвү» хөй-ниити организациясының Тыва Республика талазы-биле регион салбыры	Алексей Байыр-Дондупа
43	«Тыва Республиканың каратэ-до федерациясы» регионнуң хөй-ниити организациясы	Владимир Соколов Орус-ос
44	«Афганистан хоочуннарының эвилели» Тываның республика хөй-ниити организациясы	Валерий Саин-ович Хоюгбан
45	Ниити-россияның «Армияга, авиацияга болгаш флотка деткимче көргүзүр эки тура ниитилели» ниитилел-күрүне организациясының Тыва Республикада регион салбыры	Леонид Валерий Кара-ос
46	Тыва Республикада культураның болгаш уран чүүлүн пенсионерлериниң-хоочуннарының «Ураанхай» хөй-ниити регион организациясы	Федор Филипп Злочевский
		Виктор Василий Мартый-ос

Пенсия фондузунда

ХУУ САЙГАРЛЫКЧЫЛАР ОТЧЕТ ДУЖААРЫНДАН ХОСТАЛГАН

«Күрүнениң бюджеттен дашкаар фондуларынче камгаладылга дадывырларының хемчээлиниң талазы-биле Россия Федерациязының чамдык хоойлу актыларынга өскерилгелер кириериниң дугайында» федералдык хоойлу 2012 чылдың январь 1-ден күштүг болуп кирген.

Ол чаа өскерилге езугаар холезилиг ылдакчылары чок хуу сайгарлыкчылар 2 чылдың январь 1-ден Пенсия фонду-ун чер-черде органнарынга отчет дужаа-а. Чүгле арат (фермер) ажил-агыйларның ртукчулары РСВ-2 хевириниң отчетун биез ээр дужаар. Моон мурнунда хуу сай-лыкчылар Пенсия фондузунуң тус чер-де эргелелдеринге хуу учеттуң болгаш

камгаладылга дадывырларының РСВ-2 хевириниң отчеттарын дужаап турган.

Камгаладылга дадывыры төлээр бүдүн чылдың өртээ ажил төлөвириниң адаккы хемчээлинден (МРОТ) хамааржыр. Камгаладылга чылының өртөөн МРОТ х тариф х 12 ай деп хевир-биле тодарадыр. 2012 чылда ажил төлөвириниң адаккы хемчээли 4 611 рубль болуп турар.

Камгаладылга дадывырларын бюджет-тен дашкаар фондуларже аңгы төлөлге документтери (төлөлге даалгалары, квитан-циялар) езугаар шилчидер, а Россияның Пенсия фондузунче — күш-ажыл пенсиязы-ның камгаладылгалыг болгаш чылдалыг ке-зектеринче тус-тузунда чорудар. 2012 чылда Пенсия фондузунче доктааттыг төлөвир — пенсияның камгаладылгалыг кезээнче: $4611 \times 20\% \times 12 \text{ ай} = 11066,4 \text{ рубль}$; чылдалыг кезээнче: $4611 \times 6\% \times 12 \text{ ай} = 3319,92 \text{ рубль}$.

Албан медицина камгаладылгалының федералдык фондузунче: $4611 \times 5,1\% \times 12 \text{ ай} = 2821,93 \text{ рубль}$. Албан медицина камгала-

дылгалының девискээр фондузунче: $4611 \times 0\% \times 12 \text{ ай} = 0 \text{ рубль}$. Ниити түң 17208,25 рубль.

Сайгарлыкчының ажил-чорудулгалы ай четпейн соксап калган таварылгада херек кырында ажилдап турган үезинге чедир камгаладылга дадывырын дүүштүрүп са-наар. Ажилын соксаткан үезинден бээр 15 хонуктан эрттирбейн дадывырларны төлээр. Арат (фермер) ажил-агый удуртукчулары база ынчалдыр санажыр ужурлуг.

Наталья ЕМАШЕВА,
Россияның Пенсия фондузунуң ТР
салбырында хуу учет килдизиниң
начальниги.

Тываның күрүне университетинде

ЧЫЛЫГ ОДААВЫС БОЛЗУН

Тываның күрүне университетиниң филология факультетинге «Литературлуг музей: бөгүн болгаш даарта» деп «төгерик стол» болуп эрткен. Аңаа Тываның ат-сурагыг чогаалчылары, университеттиң башкылары, Кызыл хоорайның школаларының тыва дыл болгаш чогаал башкылары киришкен.

ТывКУ-да тыва чогаал башкы-шкынының шактары улуг кы-лыышкыга таварышканындан филология факультетиниң литера-а болгаш аас чогаал кафе-дын дүжүргөн. Ооң башкылары а болгаш ниити дылдар ка-дразынче каттыштырганының нелинде чамдык башкылар шак-а артар ужурга таварышкан. чангаш ТКУ-нуң ректорды бо-тырыгны сайгарып көргөш, культетке литературлуг музейни ыдар дугайында шийтирнү-үрүп, ийи башкыга ажилчын-ттары тургускан.

«Төгерик столдуң» ажилын густунуп турар литературлуг-ейиниң эргелекчи-удуртукчузу, КУ-нуң чогаал башкызы Мария-ын-ооловна Күжүгет башкарып-тирген. Литературлуг музей, у-ужур-дузасы, ажил-чорудул-ының хевирлери, сорулгалары-гаш келир үезиниң дугайында-ык чугаа аңаа болган.

Мария Күжүгет ТывКУ-нуң рек-унга өөрүп четтиргенин илерет-

Музей ажыдып ап деп ажил — кончук нарын үлө-херек. Ынчалза-даа ректораттың деткимчези-биле ол ажил кыска үеде чогумчалыг шийтирлеттинип, оран-савазы кыл-дыр тускай аудиторияны аңгылап бергенин М.А.Күжүгет өөрүп чугаалаан. Пушкинниң Михай-ловское музейин безин чүс чылдың дургузунда шийтирлел-келгеш ажитканын башкы деңеп чугаалаан. Ажылының аайы-биле Казань хоорайга чоруп чорааш, ында беш аңгы литературлуг музей-барын билип алгаш, бежээлди-зинге чедип, сонургап көргенин ол сагынмышаан, хүлээндирип турары чаа музейни бут кырынга тургузар дээш ажилдаарын азап, ажилды кандыг уг-шигилг эге-лээринге хамаарыштыр арга-суме солчуру-биле ажык чугааже чыл-ганнарны чалаан.

«Төгерик столдуң» ажилын эгелээр бетинде байырлыг бай-далга Тываның Улустуң чогаал-чызы Екатерина Тановага «Тыва-ның күрүне университетиниң хүн-

Литература музейиниң удуртукчузу М.А.Күжүгет.

дугайында тускай доктаал безин-үнген турган чүве. Ооң чуртта-кчылары көжүрер чаа оран-сава-кылып чадап турда-ла, улуг күрүне ССРЭ дүшкен. Бөгүн бо чаа Национал музейивисте безин тыва чогаалга хамаарыштыр чүү-даа чок деп болур. Азыг черде Степан Агбаанович Сарыг-оолдуң столу, С.К.Токанын шинели бар. Музейниң удуртукчуларына саналдап-даа турдум, сөс эң кол эртинге-байлаа-выс болганда, тыва чогаалга хамаа-

экспонаттар-биле дузалаарымны аазавышаан, чаа номуну («Алды куржаг») болгаш чаа бижээн «Дың-на чаңгыс» деп (холум үжүү) шүлүүмнү сөңнеп ор мен.

А.Ч.Ашак-оол, төөгү фа-культетиниң башкызы:

— Ректор С.О.Ондар факультет бүрүзү музейлиг турар деп тура-рынга дыка-ла шын шийтирнү-үндүрген башкы дээрзинге мага-дылап тур мен. Амдызында био-логия болгаш төөгү факультет-теринде бар, ам литературлуг музей ажиттынар деп турары бо-дур. Ол студентилерге дыка ажыктыг. Ажык дээр адаанга музей дугайында төлөвилелди база боттандырып эгелей берген-бис. Литературлуг музейниң бут кырынга турарында дузалажып, компьютер, принтер, столдар дээр-ышкаш дыка херек чүүлдерни чагып кириген бис.

Ч.Ч.Куулар, Тываның Улустуң чогаалчызы:

— Кижиниң амыдыралында ут-тундурбас, ховар болуушкуннар тургулаар. Переделкинога мен ийи-даа катап четтим. Караңгылай бер-генде хөөрге кылаштап чорааш, Борис Пастернактың хөөрүнге ду-жа берген болгай мен. Чогаалчы-лар, чогаалдарның төөгүзүнүн дугайында дыка хой солун материал-дар бар-дыр ийин. Ону парлап үн-дүрүп, шыгжап, кадагалап артты-рар ажилга музейниң ачы-хавыа-зы улуг. Литературлуг музей тала-зы-биле өвүрдө өөренип болур арга-дуржулга бар.Сүт-Хөлде Чо-гаалчылар кудумчузу аттыг кудум-чунуң төөгүзүнүн солунун көрүп көрүңер. «Сүт-Хөлдүн чалгыла-ры» деп хол-биле бижээн альманах бар чүве, ону тывар херек. Юрий Шойдаковичиниң юбилеи кел чы-дар болгай. Ол университетке баш-кылап-даа турду. Холунуң үжүү, чагаа, бижиктери дээш чүү барыл, дилээр болза эки. Литературлуг музейниң ажилын системажыдып, эмгелеп-сескелээринге шупту кир-жилиңер. Ынчангаш бодум хуум-дан чогаалдыглар кыдырааштарын экспонат кылдыр бээр мен. Өске-даа чүүлдер тыпты бээр.

Э.Б.Мижит, Тываның Улустуң чогаалчызы:

— Литература музейи киж-идилге айтырыын холга алыр ужурлуг. Ол тыва чогаалдың чүгле төөгүзүн кадагалап арттырар эвес, а амгы үезин ханы өөредип, шин-чилеп көргүзөр «дириг» музей бо-луру чугула. Хөй-ниитиниң кир-жилгези-биле, хоочуннар-биле чугаалажып тургаш, хөй ажилды кылып, чыыр, ужуражылгаларны, чаа номнар сайгарылгаларын эрт-тирер апаар. Чогаалчылар ону бүрүнү-биле деткир бис. Литера-турлуг музей тыва чогаалды сай-зырадырының, суртаалдарының база бир дүлгүүрү, чылыг одаа болурун чедип алылыңар.

Н.Ш.Куулар, ТР-ниң культу-разының алдарлыг ажилдак-чызы:

— Литературлуг музей ажит-тынар деп турар дугайында медээ-леп, чонга чедирери чугула. Чо-гаалчыларның (чок апарган) архивтери чоок кижилеринде бар-ла болгай. Олар солун экспонат-тары берип болур-дур. Радио, телевидениеге хөй чогаалчыларны, оларның чугаазын тырттырып турган болгай. Ректордан мате-риалдыг дузадан дилээр болза эки-дир: фотоаппарат, диктофон дизе-ле, херек чүүлдер хөй болгай. Ном үндүрер чер экспонаттар-биле дуза кадарын директорувус-биле сүмележир бис, дузалаар бис.

Ш.М.Суваң, Тываның Чо-гаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң кежигүнү:

— Тыва литература болгаш аас чогаал кафедрасы дүшкен дээрге, чаржынчыг-дыр. Аныяк-өскениң сагыш-сеткил культуразын чогаал дамчыштыр чедип алыр болгай, ам канчаарыл ынчаш? К.Б.Доржу башкының «Шынга» үндүрген чүү-лүн номчааш, кижиниң сагыжы аарыыр-дыр. Тыва дыл болгаш чогаал шактары оранчок кызы-рылган. «Бүдүн школада чаңгыс тыва дыл башкызы» мен дээр баш-кыга дужуп, чугаалаштым. Байдал бо хевээр турар болза, чүү болу-рун бодаары безин муңгаранчыг. Өске чонга чугаалаар-даа эвес.

«Төгерик столдуң» ажилының цезинде.

аан, литературлуг музей дуга-да шагдан бээр күзеп-бодал-генин, шактар кызырылдазы-у бээр билдинмейн турда-ла, а белеткел ажилдарын эгелеп-ганын чугаалаан. Факультетинге-дыг музейни канчап ажыдып-ырын бодал, ону эгелеп аар-ын тыварын оралдажып келген. на ындыг эптиг арга тыптып-генин, ону эгелээринге музейе-ие башкылап турар Анна-новна Тырык-оол улуг детким-и көргүзүп турарын дем-лээн.

дүлүг профессору» деп херек-демдектиг дипломну тывыскан. Хөй чылдарда чугаалажып келген айтыры — литературлуг музей дугайында чугаа ам херек кырында боттанып эгелээни-биле ол өөрүш-күзүн үлежип, дуза-деткимчени аазавышаан, шаңнал дээш чет-тиргенин илереткен.

А.А.Даржай, Тываның Улус-туң чогаалчызы:

— Тыва литература музейи, ССРЭ дүшпээн болза, тургустунуп келир турган. Красноармейская 74 дугаарлыг бажыңга ону ажыдар

рышкан тускай булуң турар ужур-луг, «Үнэн» солундан эгелээш, ма-наа турар ужурлуг чүве-дир.

Бөгүн мээң төрөөн уям — доо-зуп үнген факультетимде, литера-турлуг музей ажыдар деп тура-рынга дыка өөрүп тур мен. Мария Амын-ооловна Тываның башка-рыкчы чогаалчыларын чыып алган чаа музейни ажыдары-биле селик-тенип турар киж-дир деп билип тур мен. Тывалар селик бээр чаң-чылдыг ышкажыгай, ылаңгыя куд-дой дүжүрер дээнде. Эгелеп турар ажилды бүрүнү-биле деткип,

Түннел сөс: «Төгерик столга», шынап-ла, чүгле литературлуг музей ажилының дугайында эвес, а төрөөн дилывыстың салым-чолунга хамаарыштыр ханы уткалыг чугаа болду. Үе-шагның аайы-биле сайзырал-хөгжүлдө эртемниң кайы-даа адырын бедиктерже ужукуртуп аппаарында чигзиниг чок, ынчалза-даа төрөөн дилывыс, езу-чаңчылдарывыс чидирип алыр болзувусса, кым-даа эвес апаар бис дээрзинге хамаарыштыр киж-и бүрүзү улуг дүвүрел-биле сагыш-сеткилин үлешти. Ынчангаш бо айтырыгны ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы, национал школа сайзыралының институту чазак деңнелинге чедир тургузуп, салгалдарның сагыш-сеткил культуразын байыдарыңга хамаарыштыр тускай хемчег алырының үези келген деп түннелди «төгерик столдуң» кижикчилери үндүргени чүүлдүг.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ,
«Шынын» корр.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

УРУГЛАРГА — УЛУГ БЕЛЕК

Назы четпээн кем-херек үүлгедикчилерин түр када хоругдаар төп 1967 чылдан 2011 чылга чедир чаңгыс каът ыяш бажыңга турган.

Ол суг, чылыг-биле ханды-рылга-даа чок, канализациялар кириптинмээн, шөл чедишпезинден спорт болгаш өске-даа хөй янзы ажыглалдың залдары-даа чок бажың. Оон девискээринде чайгы үеде назы четпээн уругларның дыштанырынга таарымчалыг байдал тургустунмаан, ногаа остүрер чер-даа чок болгаш дыка таарымча чок черге турган.

2011 чылдың декабрьның 30-де бо албан чери чаа оран-савага чединген. Бүгү санитарлыг болгаш өске-даа негелделерни өөренип көрүп тургаш туткан 50 олуттуг чаа бажың ажыглалга кирген. Байырлыг ажыдышкынга ТР-нің Чаззаанын Даргазы Ш.В.Кара-оол, уруг-нун эрге-ажыктарының талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ Светлана Аракчаа олар киришкен. Респуб-

ликада мындыг социал бажыңнар ажыглалга кирип турар апарганынга өөрүшкүзүн илеретпишаан, Шолбан Валерьевич оон тудуун доозарынга акша-хөрөңгини чедип ап шыдаан иштики херектер сайыдының оралакчызы Ирина Сухановага, бо тудугу дооскан тудугжуларга четтиргенин илереткен. Светлана Николаевна Аракчаа амыдыралдың берге байдалдарынга таварышкан уруглар-биле ажылдап турган арга-дуржулгалыг болгаш, амыдыралга кайы хире херек бажың туттунганын, уругларга оон эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Иштики херектер сайыдының оралакчызы Аяс Кандан тудуг-

жуларга хүндүлел бижиктерни тывыскан. Республика Баштыңы назы четпээннер-биле ажылдаар

төпке (начальниги Нина Мылдық) телевизорну белекке берген. ИХЯ-ның парлалга албаны.

Хөлезиге бо тур

Чунар-бажыңның тыг, ийи өрээл чурт-жыңын хөлезиге бе
Тел. 8-923-389-88-87.

Бодалдар

Таакпылаарын кадыка-ла чиик херек. Бумун-даа катап октаан чүнү чугаалап тур кончуг эки билер мен.

Чедишкенин бо болзунарза, ол силе кылдыр көстүп, бодун дыныңар.

Бодалдар кижини дан хостаар шынарлы Лонг Кижиниң хөдөлиинч —оон бодалдарының илередикчизи.

КОНКУРСТАРНЫ ЧАРЛААН

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Шуй сумузуңуң Төлээлекчилер хуралы
Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Шуй сумузуңуң чагырга даргазының хостуг олудунга ажылдаар күзелдиг кижилерге конкурс эрттирерин чарлап тур.

Шуй сумузуңуң чагырга даргазының албан-дужаалынче 18 хар четкен, Россия Федерациязының хоойлузу-биле бадылааны муниципалдыг албанның албан-дужаалыга хамаарыштыр тургускан негелделерге дүгжүп турар Россия Федерациязының хамаатызы кордап болур.

Мергежилниң аайы-биле негелделер: дээди болгаш тускай ортумак профессионал эртем, күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарында ажылының стажы 3 чылдан эвээш эвес азы мергежил аайы-биле стажы 3 чылдан эвээш эвес болур.

Конкурс комиссиязынче документилерни кириериниң негелделери: Шуй сумузуңуң чагырга даргазының албан-дужаалынче кордакчылар 2012 чылдың январь 19-тан 2012 чылдың февраль 7-ге чедир дараазында документилерни кириер:

1. Конкурса киржириниң дугайында хуу билдиришкени.
2. Паспорт, күш-ажыл дептери база эртембилиниң дугайында диплом (оларның хоолгалары).
3. Допчу намдары.
4. Хамаатының хууда өнчүзү болуп турар эт-хөрөңгизиниң болгаш орулгазының дугайында декларация.

Конкурс Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Шуй сумузуңуң Нордуп кудумчузу, 15 деп адрессте Шуй сумузуңуң чагырга бажыңыга 2012 чылдың февраль 7-де 10 шакта болур.

Конкурстуң дугайында тайылбырны 8 (39442) 21-1-73 деп телефондан база Шуй сумузуңуң чагыргазындан ап болур.

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Бай-Тал сумузуңуң Төлээлекчилер хуралының 2012 чылдың январь 2-де №9 шиитпиринге үндезилеп, Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунуң Бай-Тал сумузуңуң чагырга даргазының хостуг албан-дужаалын ээлээр талазы-биле конкурсту чарлап тур.

Конкурсту эрттирер чери: Бай-Тайга кожуунунуң Бай-Тал суур, суму чагыргазының бажыңы.

Конкурсту эрттирер үези: 2012 чылдың февраль 8-те 10.00 шакта.

Кордакчыга негелделер: Бай-Тайга кожуунунуң Бай-Тал сумузуңуң чагырга даргазының хостуг

албан-дужаалынче Россия Федерациязының 30 хардан өрү назылыг, РФ-тиң хоойлузу-биле бадылааны муниципалдыг албанның албан-дужаалыга хамаарыштыр тургускан негелделерге дүгжүп турар, эртеми дээди азы тускай ортумак, удуртур ажылдарга 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажыг хамааты кордап болур.

Кордакчы конкурс болур хүнге чедир 5 хонуктан орай эвес үеде (2012 чылдың февраль 3-ке чедир) конкурс комиссиязынга дараазында документилерни дужаар:

- билдиришкени;
- допчу намдарын;
- паспортун, күш-ажыл дептерин, эртембилиниң дугайында документилерни (оларның хоолгаларын);
- шииттирип чорбаанының дугайында шынзылганы;
- №86/У майык езугаар эмчи шынзылганы.

Конкурстуң дугайында тайылбырны Бай-Тайга суму чагыргазындан ап болур.

Сүт-Хөл кожуунунуң Төлээлекчилер хуралының 2011 чылдың декабрь 27-де №300 шиитпиринге үндезилеп, Сүт-Хөл кожуун чагыргазының даргазының хостуг албан-дужаалыга ажылдаар күзелдиг хамаатыларга конкурс эрттирерин чарлап тур.

Сүт-Хөл кожуун чагыргазының хостуг албан-дужаалынче Россия Федерациязының «муниципалдыг албан-дугайында» хоойлузунда тодаргайлааны албан-дужаалга хамаарыштыр тургускан негелделерге дүгжүп турар Россия Федерациязының хамаатызы кордап болур.

Мергежил аайы-биле негелделерни, конкурс комиссиязынче дужаар документилерниң даңзызын болгаш конкурсту организастап эрттирериниң чурумун 2011 чылдың декабрь 30-де үнген №29 (33) «Сүт-Хөл» солунда парлаан «Сүт-Хөл кожуун чагыргазының даргазының хостуг албан-дужаалынче конкурс эрттирериниң дугайында» бадылааны чурумдан тодаргай билип ап болур.

Конкурс Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунуң Суг-Аксы суурунун Интернациональная кудумчузу, бажың 16 деп адрессте Сүт-Хөл кожуунунуң Төлээлекчилер хуралының ажыл-албан өрээлинге 2012 чылдың февраль 9-та 11.00 шакта болур.

Конкурс дугайында немелде тайылбырны Сүт-Хөл кожуунунуң Төлээлекчилер хуралындан ап болур.

Харылзажыр телефоннар: 8(39445)21-1-98; 8-923-385-23-50; 8-923-267-55-99.

БАВИЛОН ЭЭТПЭЭНГЕ «ЭШТИ

Тываның православ шажын чүдүлгелиглери байырлалдарның база бир колу — Крещение байы январь 19-та демдеглээр.

Ол хүнүнүң бир езулалы — ыдыктаан сугга кирип арыглары. Чүге дизе ол хүн суг бир-ле онзагай шынарлыг апарып, кижини арыглап, кадыкшылын быжыглаар дээр. Ынчангаш чүс-чүс чылдарда сагыттынып келген ол езу-чаң-чылга киржири-биле найысалалдың чурттакчылары Вавилон ээптээнде тускай кылдыңан черге эштип, арыглары аргалыг. Чүдүкчүлериниң ынаар чедер аргыжылгазынга эп-

тиг байдалды тургузу. Кызылдың пассажирле кежээниң 23 шактан эрт шакка чедир ол чарыкты чанындан эштир чед автобусту быжыглаан. Эде эмчилер болгаш камга бригадасы ажылдап тур кеттинеринге чылыг май тиккен.

Бисти

«ЭН ЭВИЛЕҢ-ЭЭЛДЕК АЖЫЛДАКЧЫ»

2011 чылдың декабрь 15-тен бээр Тыва Республиканың Иштики херектер яамызы хөй-ниити болгаш хоочуннар чөвүлелдери-биле кады «Айыткаарын чөпшээрер!» деп акцияны чарлаан. Ол акция чоруп турар үеде иштики херектер органның эң-не эвилең-ээлдек ажылдакчызын тодарадып тывар мөөрей эртер. Оон түннелин 2012 чылдың январь 20-де үндүрер

ужурлуг турган, ынчалзы йырлал соонда хөй хүннер таваржы берг сайгарылга кылып четтик ону февраль 23-те түннээ соңгаарлаткан.

«Эн эвилең-ээлдек уд «Эн эвилең-ээлдек ажы деп ийи номинацияга тиили тодарадыр.

ИХЯ-ның парлалга а.

Күш чок деп санаар

«Хандагайты ортумак школазы» муниципалдыг өөрөдилгичериниң 2007 чылдың июнь 25-те Бичинмаа Дырты-ос ДОНГАКТЫҢ адынга тывысканы АА №0001123 аттес читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Танды кожуунунуң Кочетов ортумак школазының 2006 Чечен Романович ОЮНУҢ адынга тывысканы Б №4: аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп сана

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим, ынак ававыс, кунчуувус, кат-иевис, кырга Даржап Белековна ХЕРТЕКТИ сөөлгү оруунче үдежи, бистер үеде моральдыг болгаш материалдыг дузаны чедирген, ылаңгыя Тээли аразыга аай-дедир бистерни аргыштырган дөргүл-ривиске, аыш-чемни дүн-хүн чок кылып, келген улусту эрттири өөрүвүске, чонувуска, кудаларывыска улуу-биле четтирге илереттивис.

Ажы

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазза.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер—2-18-10, культура, өөрөдилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9000. Чагыг 4. Номери парлалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга б массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ой Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелиги «Шын» солуну чылдың май 14-те эде бүрткээ.